

**Steven Pinker, *The Sense of Style:
The Thinking Person's Guide to Writing in the 21st Century*,
Penguin Books, London 2014, pp. 359**

Dla oceny stanu współczesnego piśmiennictwa niezbędne jest zrozumienie jakości dzisiejszej komunikacji. Wraz ze zmianą dominujących technologii nadeszły zmiany w kulturze, sposobie życia, myśleniu, komunikowaniu się itd. Kiedy tekst posiada wysokie walory językowe, a kiedy ich nie ma? Dlaczego pewne dzieła literackie stają się bestsellerami, a inne trafiają do szuflady i zostają tam na zawsze? Gdzie leży sekret dobrego pisarstwa? I czy w erze szybkiej komunikacji i krótkich treści wzorcowe pisanie w ogóle jest możliwe? Steven Pinker w swej najnowszej książce zastanawia się, czy osiągnięcie wyjątkowego „sznytu pisarskiego” na miarę Charlesa Dickensa, Fiodora Dostojewskiego, George’a Orwella, Stephena Kinga jest dziś możliwe, podkreślając jednocześnie, że jego przewodnik nie jest biblią perfekcyjnego pisania. Nie jest to również książka dla źle wyedukowanych studentów, ale dla osób, które posiadają już umiejętności w zakresie tworzenia tekstów (aspirują do bycia dziennikarzami, krytykami), chcą jednak udoskonalić „the quality of papers”. Autor stara się między innymi zwrócić uwagę na pewne nawyki, których wyrobienie, a następnie przestrzeganie pozwoli na wyższą jakość wykonywania profesji pisarskiej.

Autor książki, profesor Steven Pinker, pracuje na Uniwersytecie Harvarda w Departamencie Psychologii, gdzie prowadzi innowacyjne badania nad rozwojem języka oraz procesami poznawczymi. Jego publikacje popularyzują dokonania z różnych dyscyplin naukowych: neurobiologii, psychologii, językoznawstwa, kognitywistyki oraz kulturoznawstwa. Pinker opublikował kilkanaście naukowych bestsellerów: *Language, Cognition, and Human Nature: Selected Articles* (2013); *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure* (2013); *The Better Angels of our Nature* (2011); *Language Learnability and Language Development* (1984). Dwie z jego pozycji dostępne są w języku polskim: *Tabula rasa. Spory o naturę ludzką* (Sopot 2005) oraz *Jak działa umysł* (Warszawa 2002). Polskie tłumaczenie najnowszej, omawianej tu książki *The Sense of Style: The Thinking Person's Guide to Writing in the 21st Century* ukaże się we wrześniu 2015 roku (prace nad tłumaczeniem prowadzi Wydawnictwo Smak Słowa, które zaproponowało następujący tytuł: *Poczucie stylu: Przewodnik o pisaniu w XXI wieku dla ludzi myślących*). Pinker to również zdobywca wielu wyróżnień, przyznanych mu przez prestiżowe instytucje naukowe (posiada kilka tytułów doktora honoris causa) oraz nagród i dyplomów,

które otrzymuje każdego roku od znaczących magazynów, jak „Times” czy „Foreign Policy”. Gratyfikacje i pochlebne opinie sprawiają, że po książki amerykańskiego psychologa sięgają każdego roku miliony czytelników.

Już na pierwszych stronach książki Pinker podkreśla, że przewodnik to jeden z najbardziej cenionych przez niego gatunków piśmienniczych. Wspomina, że zawsze lubił czytać książki popularnonaukowe, które cenil zwłaszcza za ich praktyczny wymiar edukacyjny. W końcu zdecydował się stworzyć swój własny podręcznik o dobrym pisaniu. Dodajmy na marginesie, że jest to dość obszerna jak na przewodnik pozycja, składająca się z sześciu rozdziałów (niektóre z nich zostały dodatkowo opatrzone śródtytułami, co narzuca szczegółowy porządek omawianym zagadnieniom). Uwagi autora nie dotyczą jedynie samego stylu pisania. Pinker dzieli się także swoją wiedzą z dziedziny badań mózgu, podkreślając np. wartość koncentracji czy zapamiętywania słów w praktyce pisarskiej.

Badacz zauważa, że współcześni pisarze nie powinni korzystać z rad autorów, którzy sformułowali swe wskazówki kilka dekad wcześniej (wspomina przy tej okazji uznawane za ponadczasowe dzieło *The Elements of Style*, autorstwa Williama Strunka i Elwyna Brooksa Whitea), przed wynalezieniem telefonu, Internetu oraz pojawieniem się nowoczesnej lingwistyki i nauk kognitywnych. Posługując się metaforą, zauważa, że język to nie „protokół” zalegalizowany przez autorytety, ale nieustannie zmieniający się — o czym zdają się zapominać autorzy purystycznych stylistycznie książek — twór (s. 3). Poradniki powinny być więc dostosowane do potrzeb czytelników konkretnej epoki.

Pinker zarzuca pisarzom (raczej nie czytelnikom), że nie myślą krytycznie, traktując tradycyjne reguły jak przykazania Dekalogu. Badacz twierdzi co prawda, że istnieją pewne uniwersalne zasady pozwalające na podwyższenie jakości pisania, ale większość z nich jest przestarzała i wymaga modyfikacji. Jest to jedna z głównych tez książki, mogąca budzić kontrowersje. Na marginesie dodajmy, że właściwie każda publikacja Pinkera wywołuje — ku uciesze autora, który docenia rolę „tarć” napędzających naukę — żywy odzew i falę dyskusji. Dostrzega on, że współcześni naukowcy (zwłaszcza amerykańscy) są zbyt poprawni politycznie; w ich pracy brakuje kontrowersyjnych tematów, które wywoływałyby dyskusję i tym samym prowadziły do nowych niestandardowych rozwiązań. Choć Pinker (co widać dobrze również w omawianym przewodniku) z przekonaniem broni swoich poglądów i krytykuje inne, jego zdaniem, niesłuszne stanowiska, nie oznacza to, że odrzuca wszystkie pewniki, podręczniki i autorytety istotne w debacie dotyczącej pisarstwa.

Jedna z dyrektyw Pinkera brzmi: jeżeli chcemy pisać dobrze i pragniemy, aby inni nas czytali, a przede wszystkim rozumieli nasz język, musimy postępować według zasad, które są zgodne ze specyfiką funkcjonowania naszego mózgu. Tworząc teksty, powinniśmy wziąć pod uwagę fakt, iż mózg w dobie wielozadaniowości ma zwielokrotnioną podzielność uwagi, co wiąże się z zatraceniem zdolności do koncentrowania się na analizie jednorodnego tekstu.

Rozdział pierwszy *Good writing: Reverse-engineering good prose as the key to developing a writerly ear* traktuje o kulturze czytelnictwa. Pinker podkreśla, że aby zostać dobrym pisarzem trzeba być początkowo „zachłannym czytelnikiem”. Powołuje się na następujące słowa Oscara Wilde’a: „Edukacja jest nadrzędną rzeczą..., ale nie wszystko, co jest warte poznania, może być nauczone” (s. 11). Twierdzi dalej, że pisarz po wielu lekturach może nabyć takich „sprawności”, jak: spostrzegawczość, dokładność, wrażliwość autorska, oryginalność w postrzeganiu, umiejętność wyciągania wniosków. Krytyczne czytanie prasy, oglądanie telewizji czy słuchanie audycji radiowych pozwala na wyrabianie własnej opinii. W rozdziale tym (odwołując

się do przykładów z najnowszej prozy) autor omawia różne style pisarskie oraz pokazuje, jak umiejętnie je łączyć (np. styl naukowy z potocznym). Przykłady takich połączeń stylów odnajduje np. w *Rozplataniu tęczy*, bardzo cenionego przez niego Richarda Dawkinsa czy *Betraying Spinoza* Rebecki Newberger Goldstein. W rozdziale pojawia się też odwołanie do Orwella, który w swoim eseju *Polityka i język angielski* scharakteryzował sześć zasad poprawnego pisania. Pod koniec tej części Pinker przedstawia krytykę współczesnego dziennikarstwa, które jest, według niego, jedynie paplaniną i plotką. Wyraźnie podkreśla, że piszący (w tym dziennikarz) powinien tworzyć jedynie wówczas, kiedy ma coś ważnego do powiedzenia.

W drugim rozdziale *A window onto the world: Classic style as an antidote for academese, bureaucratese, corporatese, legalese, officialese, and other kind of stuffy prose* Pinker przedstawia kolejne zasady dobrego pisania — „jasność” (ang. *clarity*) i „prostotę” (ang. *simplicity*) myśli. Klarowność opisywanego problemu i odpowiedni dobór słów mogą w znaczący sposób pomóc czytelnikowi zrozumieć tekst. Przy okazji omawiania tej zasady Pinker nie odwołuje się do wcześniejszych refleksji, chociażby Kwintyliana, który szczegółowo zdefiniował pojęcie „jasności” stylu. Dużą część rozdziału wypełniają informacje o stylu klasycznym w prozie, sformułowane w odniesieniu do książki *Clear and Simple as the Truth* autorstwa literaturoznawców Francisa-Noela Thomasa i Marka Turnera. Pinker podkreśla, że kunsztowny styl klasyczny (który „zawsze pochodzi z elegancji umysłu, nigdy natomiast z presji czasu czy potrzeby zarobkowania”; s. 30), często bywa niezrozumiały dla odbiorcy. Autor wylicza niektóre jego wady: „bałagan słów”, abstrakcyjność, nadmiar metafor i powtórzeń czy rozwlekłość. Zauważa, że odrzucenie stylu klasycznego w prozie wynikało ze zmieniających się ideologii i nurtów okółoliterackich, jak: postmodernizm, poststrukturalizm, marksizm (na kolejnych stronach przytacza argumenty wybitnych krytyków, m.in. Judith Butler, odrzucających styl klasyczny). Po części teoretycznej przechodzi do obszernej analizy przykładów błędnie i poprawnie sformułowanych myśli.

Trzeci rozdział *The curse of knowledge: the main cause of incomprehensible prose is the difficulty of imagining what it's like for someone else not to know something that you know* omawia problem niejasności w pisaniu. Jej przyczyn autor upatruje między innymi w powszechnej „kłątwe wiedzy”. Określenie to, wprowadzone przez ekonomistów, powstało z potrzeby opisanie sytuacji, w której posiadający konkretną wiedzę eksperci, nie potrafią skutecznie jej przekazać. Jednym z powodów takiego stanu jest używanie specjalistycznego słownictwa czy stosowanie skrótów, tak powszechne na przykład w skomplikowanych pismach wielu instytucji czy żargonie korporacyjnym (by nie powtarzać błędów innych i uniknąć zarzutu niezrozumiałości Pinker na końcu swojego przewodnika zamieścił obszerny słownik zawierający m.in. terminy z zakresu językoznawstwa). Autor podkreśla, że fundamentem dobrego pisania powinno być przekonanie o intelektualnej równości pisarza i czytelnika. Niestosowanie się do tej zasady prowadzi do „upośledzenia” uczestników wielu aktów komunikacji (s. 62). W końcowej części tego rozdziału psycholog krytykuje powszechny „kryzys cywilizacji” i języka widoczny u najmłodszego pokolenia. Pinker nie obarcza winą młodzieży; krytykuje system edukacji, nieumiejętne przekazywanie wiedzy przez dorosłych. Psycholog podkreśla też, że pierwsze wzmianki o pogorszeniu się umiejętności pisania wśród dzieci można znaleźć już na sumeryjskich glinianych tabliczkach (powołuje się na spostrzeżenia Richarda Lloyda Jonesa). Zwraca ponadto uwagę na lukę w rozważaniach nad psychologią i zmianami języka zachodzącymi na przełomie dziejów (s. 4); mówi nawet wprost o naukowym analfabetyzmie.

Pozostałe trzy rozdziały koncentrują się przede wszystkim wokół zagadnień gramatycznych. Pinker wymienia i analizuje najczęściej popełniane błędy językowe, próbując jednocześnie przekonać czytelnika, że gramatyka wcale nie jest trudna. W dalszej części przechodzi do omówienia znaczenia i funkcji kategorii gramatycznych (odwołuje się m.in. do Naoma Chomskiego i jego teorii drzew analizy składniowej).

W tytule czwartego rozdziału *The Web, the tree and the string: understanding syntax can help a writer avoid ungrammatical, convoluted, and misleading prose* Pinker wymienił trzy „elementy”, których połączenie możliwe jest dzięki gramatyce: sieć pomysłów w naszej głowie; ciąg słów wychodzących z naszych ust oraz „drzewo składni”, w którym pierwsza sentencja łączy się z kolejną (s. 79). Badacz podkreśla, że nieznamość podstawowych reguł gramatycznych i interpunkcyjnych uniemożliwia tworzenie zrozumiałych komunikatów (przykładem są nagłówki z gazet, które, umieszczane obok siebie w Internecie, bez znaków przystankowych, stają się niejasne). Psycholog odwołuje się wielokrotnie do możliwości, jakie niosą nowe technologie. Podkreśla, że osoba pragnąca pisać lepiej, powinna korzystać ze słownika językowego w wersji papierowej lub osiągalnej aplikacji mobilnej.

Rozdział piąty *Arcs of coherence: how to ensure that readers will grasp the topic, get the point, keep track of the players, and see how one idea follows from another* to obszerny komentarz na temat poprawnego konstruowania konkretnych gatunków, jak m.in. recenzja, artykuł, esej, wpis blogowy. Dobrze skomponowany tekst musi być dokładnie zaplanowany, sensowny, bogaty w detale, spójny i harmonijny. Reguły tworzenia spójnego tekstu wylicza autor także za książką *An Enquiry Concerning Human Understanding* filozofa Davida Hume’a. W rozdziale *The sense of style* przywołuje przykłady z utworów wielu wybitnych pisarzy (Charlesa Dickensa, Williama Shakespeare’a, Vladimira Nabokova, Daniela Defoe’a), nie analizuje jednak szczegółowo twórczości żadnego z nich. W centrum zainteresowań pozostaje samo rzemiosło pisania, zasady, które mogą być pomocne dla współczesnych twórców.

Ostatni rozdział przewodnika *Telling right from wrong* poświęcony został szczególnie pasjonującym samego autora zagadnieniom gramatycznym (czasom i trybom). Podobnie jak w rozdziale czwartym Pinker omawia tu najczęstsze błędy językowe. Przybliży też pojęcie jakości komunikacji (koncepcja „unikatowości”) w kulturze, obwiniając za jej zły stan współcześnie purystów, snobów czy „gramatycznych nazistów”, którzy uznają, że to, co wykracza poza tradycyjne reguły jest nieprawidłowe i dowodzi nieudolności autora. Z rozdziału wylaniają się dwie wzorcowe postawy — „wnikliwego czytelnika” i „uważnego pisarza”. Dodajmy, że fragmenty szóstego rozdziału pochodzą z eseju autora, opublikowanego w *The American Heritage Dictionary* oraz artykule *False Fronts in the Language Wars* wydanego w magazynie „Slate”.

Pinkera docenić należy za to, że opiera swe przemyślenia na bogatej i przede wszystkim aktualnej bibliografii, odwołując się do najnowszych wyników badań z różnych dziedzin. Zaletą publikacji jest także przystępny, miejscami nawet żartobliwy język (autor wykorzystuje też np. zabawne grafiki do zaprezentowania poważnych problemów), dzięki czemu książka staje się łatwa i przyjemna w odbiorze.

Pinker jako językoznawca i psycholog znający dobrze tendencje we współczesnej kulturze proponuje przewodnik dostosowany do potrzeb człowieka XXI wieku. Przewodnik dla pisarzy doby iPhone’ów, czytników i serwerów w chmurach, a więc tak naprawdę każdego z nas. Dzięki możliwości łatwego udostępniania treści w Internecie wszyscy dziś jesteśmy potencjalnymi autorami.